

THEOLOGIA BIBLICA

Fodor Ferenc

Nagykőrös

1Móz 37 magyarázata

Exegetikai megjegyzések

Erklärung des Gen 37. Zusammenfassung

Exegetische Erwägungen. Im ersten, größeren Teil wird Gen 37 von Vers für Vers auf Grund des hebräischen Textes, mit Hilfe von alten und neuen Übersetzungen und Kommentaren ausführlich ausgelegt.

Das Ziel der Josephgeschichten. Mit unserem Kapitel werden die vorangehenden Esau-Jakob-Geschichten mit den Josephgeschichten verbindet. Auffallend sind die Rollen der beiden älteren Brüder – Ruben und Juda –, die in Vertretung der anderen verfahren. Diese Rolle bleibt hier innerhalb einer Familie, später wird aber auf diese Funktion auch außerhalb der Familien Gewicht gelegt. Im Rahmen einer Familiengeschichte wird über das Königtum gelehrt. Die Freveltat der Brüder entspricht einem Aufstand gegen den König in der späteren Geschichte Israels. Was hier über das Königtum berichtet wird, ist etwas anderes, was man darüber in der Umgebung des alten Israels dachte. Dort sind die Könige vermittelnde Personen zwischen Volk und Götter gewesen. Hier ist er Mensch, und zwar Bruder. כִּי־אָחִינוּ בְּשָׂרֵנוּ הוּא bzw. wie die Jerusalemer Bibel übersetzt: „Er ist doch unser Bruder, unser eigenes Fleisch.“ Das Ziel unseres Kapitels ist die Beziehung zur Macht klarzustellen.

Literarische Auswahl. Im Aufsatz wird Goethes Dichtung und Wahrheit zitiert, aus dem vierten Kapitel, wo er länger über Joseph schreibt.

Für die Predigt können wir Einzelheiten finden in Thomas Man's Roman-Tetralogie Joseph und seine Brüder.

Auswahl aus dem Bereich der bildenden Kunst. In der Lateranbasilika, auf der einen Seite des Hauptschiffes sieht man auf den Relief die alttestamentlichen Verheißungen. Die andere Seite zeigt die neutestamentlichen Verheißungen. Die dritte Parallele zeigt Joseph, der als Sklave verkauft wurde. Auf der Entsprechung der anderen Seite ist Jesus zu sehen, der von Judas für dreißig Silberlinge verraten wurde.

Auch das Gemälde vom ungarischen Maler Károly Ferenczy zeigt Joseph, der eben verkauft wird. Allein sein Gesicht richtet sich nach oben. Die Chance des elenden, kraftlosen Menschen wird mit dem eindrucksvollen Gesicht ausgedrückt. Man sieht Reste von seinem bunten Kleid. Der Oberkörper ist nackt. Der Unterschied seiner früheren begünstigten und jetzigen aussichtslosen Situation wird damit ausgedrückt.

Das nächste Bild wurde von einem unbekanntem Maler im XX. Jh. gemalt. Die Zentralfigur ist Joseph, er wird als kraftloser Mensch voller Hoffnungslosigkeit dargestellt.

Bei den beiden letzten Bildern von Zoltán Pekárovcics geht es wieder um Joseph. Auf dem linken Bild wird die unwahrscheinliche Grausamkeit der Brüder dargestellt. Wenn man in eine Zisterne mit dem Kopf herab geworfen wird, ist sehr wahrscheinlich, dass man sterben wird. Das andere Bild stellt Joseph dar, als kleinsten unter den anderen. Er beugt sich vor den Machthabern. Er hat kein Gesicht, er ist ein Sklave.

Vorschlag für die Predigt. In unserem Kapitel spricht Gott gar nicht und wird von ihm auch nicht gesprochen. Er wird gar nicht erwähnt, dass er da wäre. Gen 37 ist im Ersten Buch Mose, wie in der Bibel das Buch Esther. Auch darin wird von Gott keine Rede sein. Doch ist es eine brennende Frage, wo in diesem Kapitel Gott da ist? Kann es Situationen und Zeiten ge-

ben, in denen Gott einfach ausbleibt? Das kann auch unsere Frage sein. Er ist doch verborgen gegenwärtig(1). Zweitens sehen wir, dass Gottes Gegenwart im Inkognito zur Geltung kommt *trotx unserer verdorbenen Sachen* (2).

1. *Gegenwärtig in Verborgenheit.* Er ist in diesem Kapitel gegenwärtig als Verborgener. Gott ist gegenwärtig, auch wenn wir über ihn nicht sprechen oder wenn die Situation nicht unmittelbar auf seine Gegenwart hinweist.

2. *Gegenwärtig trotx unserer verdorbenen Sachen.* Jakob hat mit der Erziehung etwas sehr falsch gemacht. Joseph wurde von ihm begünstigt auf Kosten der Brüder. Die Folge der falschen Erziehung von Jakob war die Freveltat der Brüder. Und Gott ist trotzdem gegenwärtig gewesen. In allen unseren verdorbenen Situationen ist er da. Er hat die Kraft dieser durch die Auferstehung unseres Herrn gebrochen.

Schlagwörter: Gen 37, das Ziel der Josephgeschichten.

Az 1Móz 37. fejezete a könyv végéig tartó József-történetek bevezetése. Ez az irodalmi egység főképp a J, kisebb mértékben az E szerzők keze nyomát őrzik, de itt-ott felbukkan a P szerző munkája is, mely terjedelmét tekintve nem nagy. A 37,1–2 a P író munkája. Mostani formájában a 1Móz 37 a József-történetek bevezetését tartalmazza, s mint ilyen, alaposan átgondolt mind a fogalmazás, mind pedig a szerkesztést illetően.

1–2 vers: Összeköti a József-történetek bevezetését a megelőző fejezetben leírtakkal, mintegy elsímítja a „varratot” a témaváltásban. Közli Jákób lakóhelyét, miként a 36,8-ban Ezsauét. Ezsau lakóhelye és birtoka Edóm (36,43), Kánaán pedig Jákób lakóhelye, melyben rögtön egy mélyebb hovatarozás fogalmazódik meg a tradíciók révén: [Jákób] *atyja bujdosásának földje* (1Móz 17,8; 36,7 stb.). Ezzel a finom szembeállításal mintegy értékelő hangsúlyt kap és megpecsételődik a két testvér megítélése. Hasonló tartalom fogalmazódik meg a 47,27 versben is. A 2. versben József életkorának meghatározása a P stílusjegye. Több magyarázó¹ arra hívja fel a figyelmet, hogy az életkor megadása utáni נער (ifjú) a mondat további részéhez kapcsolódik, mert az életkor meghatározásával egyébként is nyilvánvaló, hogy József tizenhét évesen נער volt. Ennek figyelembevételével a נער-ral kezdődő mondatrész nem kapcsolódik szorosán az addigiakhoz, mert akkor csupán fölöslegesen az addig már megfogalmazottakat ismételné, hanem a mondaton belül mintegy önálló hangsúlyt kap. Így a mondat ekként hangzik: *Ez Jákób családtörténete: Amikor József tizenhét esztendő lett, testvéreivel együtt legeltette a nyáját. Ő volt a bojtár atyja feleségeinek – Bilhának és Zilpának – a fiai mellett.* (Nö. 2Móz 33,11.)² A נער tág jelentésű szó,³ belefér, hogy József az idősebb, tapasztaltabb testvérek segítője, apródja⁴ – vagy ahogy Károli Gáspár mondja –, bojtárja volt. A mondat további folytatása, hogy József Bilha és Zilpa fiaival őrizte a nyáját – tehát

¹ Westermann, Claus: *Genesis. 3. Teilband. Genesis 37–50.* Biblischer Kommentar Altes Testament. 2. Auflage, Neukirchener Verlag 1992, 26. Keil, Carl: *Biblischer Commentar über das Alte Testament. Genesis – Exodus.* Dörfling und Franke, Leipzig 1861, 242.

² Kecskeméthy István fordítása: *József tizenhét esztendő korában pásztor volt testvéreivel a jubok mellett, és pedig bojtár Bilhának és Zilpának, atyja feleségeinek fiai mellett...* (Biblia. CE Koinónia Kiadó, Kolozsvár 2009.)

³ Botterweck, G. Johannes & Ringgren, Helmer (hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament.* Band VII. Verlag W. Kohlhammer Stuttgart, Berlin, Köln 1993, 507., különösen 515., ld. még Koehler, Ludwig & Baumgartner, Walter: *Lexicon in Veteris Testamenti libros.* E. J. Brill Leiden 1958, 623.

⁴ Aalders, G. Ch.: *Het boek Genesis. Korte verklaring der Heilige Schrift.* Derde deel. J. H. Kok Kampen 1985, 75.

Dán és Naftali, valamint Áser és Gád társaságában –, előkészíti a történet kibomlását. József nem minden testvéréről hordott rossz híreket, hanem csak atyja két másodfelaságától származó testvéreiről. Erről a négyről. A feleségek közötti rivalizálás átterjedt a gyermekekre is. Az ősminták mindig hatnak. A רבבה rosszindulatú híresztelést, rágalmat jelent. Azok, akiket Mózes az Ígéret Földje kikémlelésére küldött, szintén rossz híreket (רבבה) vittek vissza (4Móz 14,36–37). A szövegből nem derül ki, hogy József hírei igazak voltak-e vagy sem. Mindenesetre árukkodás volt, ami a testvéreit sértette. Elősegítette a családon belül egyébként is meglévő szakadék mélyülését. József nem Isten felemelő hatalma által akart nagy lenni, hanem azért, hogy másokat lenyomott. *Westermann* szerint nem valószínű, hogy ez is a P híradása, mert ő a testvérek közötti feszültséget mindig csillapítani igyekezett.⁵ 3. vers: A régi, Jákób név helyett új nevének említi a szentíró az ősatyát. Izráelnek nevezi. A magyarázók nem tudják a váltás okát. Ha nem a szövegkritika oldaláról akarjuk keresni az okot, véleményem szerint van lehetséges magyarázat. Az Isten által átformált életű ember is követ el nagy hibákat – Jákóbként viselkedik akkor is, amikor Isten már Izráellé változtatta a nevét –, miként itt Jákób/Izráel, aki nem egyforma mértékkel mérte a gyermekeit. Józsefet jobban szerette a többi fiánál.⁶ Királyi öltözetet varratott neki. A עֲשָׂהּ formula ezen a helyen *Gesenius* & *Kautzsch* nyelvtana, mint perf. consecutivumot, úgy értelmezi, hogy Jákób oly gyakorta készítetett Józsefnek hercegi öltözetet, amilyen gyakran csak szüksége volt rá.⁷ A szülők kivétező szeretetéről ld. 1Móz 25,28 versét. Ennek a megkülönböztető szeretetnek jele lett a כתנת פסים LXX (χιτώνα ποικίλου) Vulgata (*tunicam polymitam*). *Koehler* & *Baumgartner* szótára kérdőjelesen veti fel, hogy talán olyan tarka ruháról lehet szó, amit különböző színű darabokból varrtak össze és bokáig érő öltözet volt.⁸ Bokáig érő öltözetet azok, akiknek dolgozniuk kellett, nem viseltek, hanem rövid, ujjatlan ruhát. *Keil* és mások⁹ elvetik a LXX és Vulgata által támogatott „tarka ruha” fordítást.¹⁰ Az Új fordításhoz 1965-ben kiadott próbafejezet *hosszú tarka ruhát* mond, de az 1975-ben kiadott Új fordítás már csak *tarka ruhát* említ. A 2Sám 13,18–19-ben is előforduló kifejezésből megtudjuk, hogy az ilyen ruházat előkelő öltözetnek számított, melyet a király gyermekei, a hercegek hordtak. A כתנת önmagában a papi öltözetet is jelentheti (2Móz 28,4; 29,5 stb.), de a magasabb tisztséget viselő hivatalnokét is.¹¹ Nem csupán különleges atyai ajándékról van tehát szó, hanem ezzel az öltözetrel Jákób a többi fia fölé emelte Józsefet. Jákób okozójává vált annak, amit később

⁵ *Westermann*, Claus: *i. m.* 26.

⁶ A héber összehasonlítás és szuperlatívusz szabályaihoz ld.: *Gesenius*, W. & *Kautzsch*, E.: *Hebräische Grammatik*. 27. Aufl. Verlag von F. C. W. Vogel Leipzig 1902. § 133 b.

⁷ *Gesenius*, W. & *Kautzsch*, E.: *i. m.* § 112 b.

⁸ *Koehler*, Ludwig & *Baumgartner*, Walter: *i. m.* 768. Csupán érdekességként jegyezzük meg – az igazságtételben ez az értelmezés nem használható –, hogy a haggadai Midras פסים szó kezdőbetűiből alkot magyarázatot: Józsefet a szenvedései után Potifárnak (פ) adták el soharim ([kereskedők] ס) az Ismaelitáknak (י) és Midianitáknak (מ/מ). In: *על התורה* *Raschis Pentateuchkommentar*. Vollständig ins Deutsche übertragen und mit einer Einleitung versehen von Rabb. Dr. Selig Bamberger. 2. Aufl. Verlag von George Kramer (Hebräische Buchhandlung), Hamburg 1928, 102.

⁹ *Holzinger*, H.: *Genesis. Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament*. Hrsg. Karl Marti. Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Freiburg i. B., Leipzig und Tübingen 1898, 224. *Westermann*, Claus: *i. m.* 27.

¹⁰ *Keil*, Carl: *i. m.* 243.

¹¹ Khúsai ruhája: 2Sám 15,32; Eliákim esetében a hatalom jelképe: Ézs 22,21. 1Móz 3,21-ben a עור כתנתה összetétel fejezi ki a bőrruhát, melyet Isten az Édenből való kiűzetés előtt készítetett az első emberpárnak. Itt látszólag nem megkülönböztető öltözetet jelent, ám a maguk készítette fügefalevélből való עורכתנתה-hoz képest mégiscsak több.

elszenvedni kénytelen. A testvérek és a József közötti feszültség nem az álmokkal kezdődött, hanem Jákób meggondolatlan kivételezésével. Sok családon belül az ellentéteknek mélyebb gyökerei vannak, mint amit a felszín mutat. 4. vers: A megkülönböztető szeretet következménye a megkülönböztetés egy másik formája lett: József testvérei részéről a kitaszítás, a gyűlölet. *Westermann* írja, hogy a mellőzöttség miatti gyűlölet gyakran nem a mellőző ellen irányul, hanem a kedvezményezett ellen. Káin nem Istenre vetítette a gyűlöletét – aki Ábelt részesítette előnyben –, hanem Ábelre, akivel szemben ő mellőzött lett.¹² *Kálvin* megjegyzi, hogy József testvérei sem voltak vételemek abban, hogy kegyetlenül viselkedtek, mert hagyták, hogy a tarka ruha és más apróságok ilyen ellenséges indulatot hívjanak elő belőlük.¹³ Versünkben a **דָּבַר לְ** formula azt sejteti velünk, hogy a szöveg korrekcióra szorul,¹⁴ amit a LXX támogat is:¹⁵ **דָּבַר לְ** helyett **לְ דָּבַר לְ** olvasat a helyes. József és testvérei között megszakadt az emberi kapcsolatok legalapvetőbb formája: az, hogy jót mondtak volna, vagy jót kívántak volna egymásnak. A **שָׁלוֹם** köszönési formulának is számított, hozzátartozott az emberi érintkezéshez az érdeklődés az illető hogyléte felől. Józseffel kapcsolatban mindezt mellőzték a testvérei. Tetten érhetők József és a testvérei kapcsolatában a gyűlölet munkálta fokozatok: magukban meggyűlölték; közös állásfoglalásuk lett a gyűlölet azáltal, hogy beszéltek róla egymás között; megszakították a kommunikációt vele – sorsára hagyták (kútba vetették); halálhírért keltették (holtta nyilvánították). 5–11. vers: Az álmok. József nem kezelte jól a feszült helyzetet, ami atyja kivételező szeretetéből adódott. Hogy mikor van a szólás és a hallgatás ideje, József nem jól különböztette meg (vö. Préd 3,7). *Barth* azt mondja, József a központi monás szerepében lévő ember, aki előtt mindenki más meghajol.¹⁶ Az álmok az Ószövetségben néha isteni kijelentést hordoztak. Úgy kell-e József álmait is értelmeznünk? *Aalders* ebben a kérdésben visszafogottan, *Kálvin* bátrabban fogalmaz. *Aalders* szerint nem mondódik ki, hogy ez az álom Istentől való kijelentés lenne (más esetekben igen: 1Móz 20,3–7; 28,12–15). A történet folytatása azonban valóban azt mutatja, hogy József komoly hivatalt viselt, ami által a testvérei tényleg meghajoltak előtte, s utólag meg hozható a következtetés, hogy Isten rendelte ezt az álmot.¹⁷ Ám a történéseknek abban a szakaszában, amint fejezetünkben előttünk van, még nem volt tudható, hogy Isten kijelentése lett volna. *Kálvin* azt mondja, hogy Isten álom által jelentette ki Józsefnek, amit cselekedni kíván vele.¹⁸ *Aalders* árnyaltabb fogalmazása indokolt. Irodalmilag is művészien átgondolt bevezetés indítja a beszélgetést (5–6). A 7. versben található **אֵלֶּם** (összeköt) hapax legomenon, ld. **אֵלֶּם** (kéve, köteg; Zsolt 126,6). A **שָׁחָה** a teljes tiszteletadás jele, megfelelője a LXX-ben is kifejezi ezt, a προσκυνέω. Azt a tiszteletadást jelenti, amikor valaki a másik előtt meghajol úgy, hogy homlokával a földet érinti. Erre utal Jákób megdöbbentő kérdése (10),

¹² Westermann, Claus: *i. m.* 28.

¹³ Calvin, Johannes: *Auslegung der Heiligen Schrift in deutscher Übersetzung*. 1. Band. Das erste Buch Mose. Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins Neukirchen Kreis Moers, é. n. 412.

¹⁴ Vö. Gesenius, W. & Kautzsch, E.: *i. m.* § 115 c.

¹⁵ A LXX szövegében ezt találjuk: καὶ οὐκ ἐδύνατο λαλεῖν αὐτῷ οὐδὲν εἰρημικόν, aminek megfelel a következő szövegkorrekció: **וְלֹא יִדְבַּר לְוִי דְבַר לְשָׁלוֹם**. Ez a LXX alapján igazolható változat a szöveget értelmezhetővé teszi. Hasonló irányba mutat a Vulgata variánsa is: *nec poterant ei quicquam pacificum loqui*.

¹⁶ Barth, Karl: *Kirchliche Dogmatik. Die Lehre von der Versöhnung*. IV/1. Evangelischer Verlag AG. Zollikon Zürich 1953, 480.

¹⁷ Aalders, G. Ch.: *i. m.* 82.

¹⁸ Calvin, Johannes: *i. m.* 413.

amit megtold az ארצה szóval. 8. vers: A diszjunktív kérdések, a parallelizmus membrorum, amikor a kérdés más szavakkal megismétlődik, azt a célt szolgálja, hogy a kérdésben foglaltak nagyobb hangsúlyt kapjanak.¹⁹ A kérdés megerősítését – különösen hatásos, indulattal teljes kérdések esetében – infinitivus absolutussal fejezi ki (1Móz 37,8,10; 43,7; Bír 11,25; 1Sám 2,27; 2Sám 19,43 stb.).²⁰ A testvérek és később Jákób kijózanító, szinte fenyegető kérdéséből azonnal kiderül, hogy megértették az álmok értelmét. Az ember másik fölötti uralkodásának kérdését érinti a beszélgetés, ami Izráel történetében már itt úgy vetődik előre és később is úgy jön elő, hogy aki uralkodik, voltaképp testvér. Testvér uralkodik a testvérek fölött. A Káin–Ábel történetében az első gyilkosságot is, mint őstörténeti alapkérdést, *testvérgyilkosságnak* mondja az Ószövetség. A királyság bevezetésekor jelentősége lett ennek a gondolatnak, hogy testvér uralkodik testvérek felett, nem pedig istenkirály az alattvalói felett, ahogy a kortárs népek gondolkodtak a királyaikról. Az ókori uralkodók a mennyei világ és a földi világ – istenek és az emberek – között közvetítettek, isteneikkel lényegi rokonságban voltak. Izráelben ez a gondolat nem kaphatott hangsúlyt, mert a királysággal együtt megjelent a prófécia is, mely mederben tartotta a király hatalmát. Azzal, hogy az elbeszélő a politikai terminológia kifejezéseit használja – מלך és מושל –, a beszélgetés túllép egy, a Genesisben egyébként gyakran előforduló családi viszály keretein.²¹ Mondanivalójában az kap hangot, hogy Izráel tradicionális családmmodelljével ellentétes lenne a királyság. József a királyságot, a testvérei pedig a tradicionális rendet képviselik. Történet magyarázatkísérlet arra, hogy a csillagok voltaképpen csillagképeket jelentenek.²² Ezt a magyarázatot elvethetjük, mert nem csillagképekre, hanem egyes csillagokra történik utalás. József testvéreiben és Jákóbban egyaránt döbbenetet váltott ki az álmokról szóló elbeszélés. Míg azonban a döbbenetből a testvérekben irigység lett (11), addig Jákób gondolkodásában a várakozás és az emlékezetben tartás kettős fonala indult el, miként később a tizenkét éves Jézus édesanyjában, amikor a tudós írásmagyarázók társaságában látta (vö. Lk 2,19). 12–13. vers: Ez a két vers akár a 4. vers után is állhatna. Valószínűleg itt egy másik hagyományanyag összedolgozásának nyomait tapinthatjuk ki. Ezt valószínűsíti az is, hogy a 34. fejezetben történtek után nehezen elképzelhető, hogy ismét Sikembe tértek volna vissza.²³ Ha találunk is időnként ilyen szerkesztési varratokat, fogadjuk el, hogy a szentírók nem a mai értelemben vett családtörténet és néptörténet szakmai szabályai szerint írtak, módszerük is különbözött ezektől, hanem üdvtörténeti összefüggéseket akartak megfogalmazni. 14. vers: Kétszer is előfordul versünkben a שלום szó, ami összefüggésben van a 4. verssel. Jákób azért küldte Józsefet a testvéreihez, hogy megtudja általuk, jól vannak-e (szó szerint: *lásd testvéreid békeességét* [שלום] 14). Testvérei azonban egyetlen jó szót (שלום) sem mondtak neki (4). 15–17. vers: A bátyjait kereső József megtalált ember lesz. Többféle magyarázat született arra, hogy ki lehetett, akit József megszólított. *Gunkel* úgy gondolja, hogy szomszéd, *Holzinger* szinte teofániát sejt a leírásban, ám valószínűbb *Skiner* álláspontja, aki szerint egyszerűen a testvérek kitartó kereséséhez párosuló bizonytalanságokra utal a le-

¹⁹ Gesenius, W. & Kautzsch, E.: *i. m.* § 150 b.

²⁰ Uo. § 113 q.

²¹ Grüsemann, Frank: *Der Widerstand gegen das Königtum. Die antiköniglichen Texte des Alten Testaments und der Kampf um den früheren israelitischen Staat.* Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 49. Neukirchener Verlag 1978, 146.

²² Holzinger, H.: *i. m.* 225. Strackot idézve említi, de ő is elveti ezt a magyarázatot.

²³ Aalders, G. Ch.: *i. m.* 82.

írás.²⁴ Az ismeretlen idegen meghallotta, amint József testvérei egymás között beszélgettek, így tudta az ifjút útbaigazítani. A masszoréta szövegben lévő שְׁמַעְתִּי fordítása a LXX-ben ἤκουσα γὰρ αὐτῶν, ami megegyezik a Samaritánus fordításban lévő variáns-sal: שְׁמַעְתִּים azaz (meg)hallottam őket. József ebben a helyzetben elbizonytalanodott. Az erős támaszt maga mellett tudó ember lélekrajza ez, aki, ha váratlan helyzet adódik, bizonytalanra válik. Ilyen esetben a kivételező szeretet sem segít. Dóthán Sikemtől északra fekvő város (2Kir 6,13; Jud 3,9; 4,6; 7,3.18; 8,3).²⁵ 18. vers: A hitpaél accusativussal való együttes alkalmazása – וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ – meglepő, de nem példa nélküli (2Móz 33,6; 4Móz 6,19; Jób 37,14; Ézs 14,2). A szógyök eredeti jelentése jön elő ilyenkor, ha reflexív konjugáció (nifal, hitpaél) accusativussal jár.²⁶ A דִּתִּין ill. דִּתִּין változat az alapszó, a település neve.²⁷ A דִּתִּינָה végén a ה locativus. A נָכַל (kalban *álnokul cselekedni*, hitpaélben: *álnokul viselkedni*) nem gyakran előforduló szó (kalban: Mal 1,14; piéliben: 4Móz 25,18; hitpaélben: 1Móz 37,18; Zsolt 105,25), s amint a kontextus mutatja, nem a régi szövegekben találjuk. Ebből az sejthető, hogy vizsgált igeversünk későbbi kéz átdolgozásának nyomait viseli. Amikor Józsefet még messziről látták, mérényletet terveztek ellene, Gesenius & Kautzsch szemléletesen úgy értelmezi a héber szöveget (וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ), hogy *álnokság eszközkévé tették*.²⁸ 19. vers: Gyilkos szavak. Józsefet előbb a szavaikkal, az indulataikkal ölték meg. Az indulatokat tettek követték. A בַּעַל הַחַלְמוֹת kifejezést hagyományosan álmodozónak, álomlátónak szokták fordítani. von Rad arra hívja fel a figyelmünket, hogy a kifejezés ennél gazdagabb tartalmú: *jövendőmondó álmok fölött hatalommal bírót* jelent.²⁹ Ha ezt a magyarázatot elfogadjuk, akkor is inkább a mondat gúnyos tartalma hangsúlyos. Sem József, sem a testvérei nem érzékelték profétikusan semmit abból, amit Isten elkészített József számára. Véleményem szerint nem szükséges ebbe az irányba elmenni, elegendő a בַּעַל הַחַלְמוֹת kifejezést *álmodónak* fordítanunk (vö. 2Kir 1,8; Náh 1,2; Péld 1,17, 18,9; nőnemű alak [בַּעֲלָת]: 1Sám 28,7 stb.). 20. vers: Az eddigiek összefoglalását tartalmazza, különös tekintettel a régóta érlelődő, megfelelő alkalom által pedig most kínálkozó lehetőségre, hogy Józsefet megöljék. Megfogalmazódott az ezután következő lépés is; tettük hazugság általi elfedése. A בּוֹר köves talajba mesterségesen vájt körte alakú üreg, melybe összegyűjtötték a téli esőzések vizét.³⁰ Egy ilyen ciszternába akarták vetni József holttestét. 21. vers: Kautzsch szerint a 21. vers a 18b folytatása, a J iratához tartozik. Szerinte

²⁴ Skinner, John: *A Critical and Exegetical Commentary on Genesis*. Scribner, New York 1910, 446.

²⁵ Westermann és Holzinger 12 kilométert jelöl meg (in: Westermann, Claus: *i. m.* 31., Holzinger, H.: *i. m.* 225.), a *Keresztjén Bibliai Lexikon* 25 km-t (szerk. Bartha Tibor. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója Budapest 1993. I., 291.), *Keil* 12 római mérföldet (in: Keil, Carl: *i. m.* 243.), *Sarna* 13 mérföldet (21 km) (in: Sarna, Nahum M.: *The JPS Torah Commentary, Genesis בראשית* – elektronikus könyvtár). A *Koehler & Baumgartner* szótár Samáriától 15 km-t közöl (Koehler, Ludwig & Baumgartner, Walter: *i. m.* 220.).

²⁶ Gesenius, W. & Kautzsch, E.: *i. m.* § 117w.

²⁷ דִּתִּין – egiptomi *tw-tj-n3* *Jirku* szerint III. Thutmosis említi a kb. Kr. e. 1500 táján (in: Jirku, Anton: *Altorientalischer Kommentar zum Alten Testament*. A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung Dr. Werner Scholl Leipzig – Erlangen 1923, 72.), *Koehler & Baumgartner* szótára *Tutayana*-t említi (in: Koehler, Ludwig & Baumgartner, Walter: *i. m.* 220.).

²⁸ Gesenius, W. & Kautzsch, E.: *i. m.* § 117w.

²⁹ von Rad, Gerhard: *Das erste Buch Mose. Das Alte Testament Deutsch*. Evangelische Verlagsanstalt Berlin, é. n. 309.

³⁰ A gabonátárolás céljából kialakított építményt is ezzel a szóval fejezi ki a héber nyelven. Ilyenkor a falat simára pucolták. De jelenthet börtönt is (2Móz 12,29).

itt Ruben neve tévesen szerepel Júdáé helyett.³¹ Vélekedését mindenesetre sem a LXX, sem a Vulgata nem támogatja. Ruben József védelmére kelt. Érezni lehet, hogy a mozgástere szűkös volt ebben a helyzetben. El akarta azonban érní, hogy ne öljék meg, hanem dobják a ciszternába. A **לֹא נִכְנּוּ נֶפֶשׁ** kifejezi Rubennek a gyilkosság megakadályozására irányuló igyekezetét. A tárgy közelebbi meghatározása némely esetekben egy második accusativussal fejeződik ki (Zsolt 3,8 stb.).³² A **לֹא נִכְנּוּ נֶפֶשׁ** ezzel a halmozással azt fejezi ki, hogy ne üssük agyon az ő **נֶפֶשׁ**-ét, azaz ne oltuk ki az életét (vö. 5Móz 22,26). 22. vers: Ruben itt lényegében Jákób helyett beszél. Az ősatyák korában, ha a család vagy annak egy része távol volt az apától, az atya szerepét arra az időre a legidősebb gyermek vette át. E meghatározott időre ő hordozta a felelősséget a családeért.³³ Ha a család e távollévő tagjai hazatértek, a legidősebb gyermek beszámolási kötelességgel tartozott az apának. 23–24. vers: Ruben gondolatai nemcsak meggyőző szavai, hanem az előző versben leírtak miatt is súlyt kaptak. Józsefet nem ölték meg. A gondolatot és az egyetértést tett követte. Először a gyűlöletet kiváltó ruha esett áldozatul a testvérek ítéletének. Józsefnek segítség hiányában egyedül esélye sem lehetett a kiszáradt ciszternából kiszabadulni. A szentíró nem jegyez meg semmit, hogy akart-e védekezni vagy sem. Később a testvérek visszaemlékezéséből következtethetünk rá, hogy mégis történt ilyen: *...láttuk nyomorúságát, amikor könyörgött nekünk, ám nem hallgattunk rá...* (42,21) A héber még személetesebben fejezi ki József lelkiállapotát: **נִפְשׁוֹ רָאִינוּ צָרָה** (láttuk lelkének szorongását). A **צָרָה** megfelelője a LXX-ban a $\theta\lambda\iota\psi\iota\varsigma$. Itt pontosítódik, hogy a ciszterna üres volt. 25. vers: Amit Józseffel tettek, nagy lelki megüresedést hívott elő belőlük. Kenyeret ettek, testüket táplálták, hogy aztán újból erőre kapjanak. Mindig nagy nyomorúság, ha a lelki megerőtlenedést pótcselekvéssel kezeli az ember.³⁴ A pótcselekvés itt az evés. Miközben ettek, ismaelita karaván érkezett. A karaván úti célja és szállítmányuk is pontosan körül van írva. A Gileád és Egyiptom közötti karaván útvonaláról később is történik említés.³⁵ Az évszázadok és évezredek alatt az ilyen útvonalak nem sokat változtak.

Az ismaeliták Ismaél leszármazottainak tekintették magukat. Ismaél Ábrahámnak Hágárral, az egyiptomi rabszolganővel való kapcsolatából született (1Móz 16). Ismaél leszármazottairól annyit tudunk, hogy nyájaikból és portyáik alkalmával szerzett zsákmányból (Bír 6,3–5, vö. 1Móz 16,12), rabszolga kereskedelemből (1Móz 37,25,28; 39,1) éltek. Kultúrtörténeti érdekesség, hogy aranygyűrűt viseltek (Bír 8,24).³⁶

³¹ Kautzsch, E.: *Die Heilige Schrift des Alten Testaments*. Band I, 3. Aufl. Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1909, 62.

³² Gesenius, W. & Kautzsch, E.: *i. m.* § 117 l.

³³ Westermann, Claus: *i. m.* 32.

³⁴ Saul és szolgálai ettek, amikor az endori asszonynál jártak (1Sám 28,25), Júdas is evett (Jn 18,30), amikor a gonosz hatalmába kerítette.

³⁵ Holzinger, H.: *i. m.* 225. *von Rad* közli kommentárjában a karavánút főbb állomásait: Damaszkusz-ból Gileád irányába mentek, majd áthaladva a Jordánon, délen elérték a Karmelt, innen a tengerpart vonalában Egyiptom felé tartottak. (In: *Das erste Buch Mose, Das Alte Testament Deutsch*. Evangelische Verlagsanstalt Berlin, é. n. p. 310.)

³⁶ Haag, Herbert: *Bibel-Lexikon*. Benzinger Verlag 1968. 787.

Vizsgált igeversünk a karaván által szállított termékeket is említi.³⁷ Az itt felsorolt árucikkeket egyiptomi szövegek is ismerik. Ha a Biblia értéket említ, gyakran hármat nevez meg (barmok, ezüst, arany – 1Móz 13,2; juh, szolga, szamar – 1Móz 30,43; arany, ezüst, réz – 2Móz 35,5; ezüst, arany, drágaságok – 2Krón 21,3; arany, tömjén, mirha – Mt 2,11; arany, ezüst, rézpenz – 10,9 stb.). 26. vers: A másik rangidős testvér, Júda veszi át a szót. Rubennek sikerült kivonni Józsefet a testvérek kezéből, Júda egy lépéssel továbbmegy és szeretné megmenteni a testvére életét. Júda kérdésével a testvéreket a haszon (בַּצֵּעַ) vonatkozásában tette érdekeltté. Ha Józsefet eladják, nem esnek a gyilkosság bűnébe és még pénzhez is jutnak. A וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ (nem a vér eltitkolását, hanem inkább elfedését) jelenti. Az eltitkolni jelentés a LXX alapján (κρύπτω) honosodott meg. A κρύπτω igenek is van *elfedni* jelentése, de inkább nagyobb hangsúlyt kapott a fordításkor az *eltitkolni* jelentés. Luther is a κρύπτω „elrejtteni” értelmében fordítja: *Was hilft's uns, daß wir unsern Bruder töten und sein Blut verbergen?* A כִּסָּה (piél) arra utal, hogy az elfedett vér nem tud bosszúért kiáltani (vö. 1Móz 4,10; Jób 16,18). 1Móz 4,10 arról beszél, hogy a kiontott vér kiált Istenhez. Azaz Isten közbelép. Mostani igeversünkben pedig egy sajátosan emberi kísérlet történik arra, hogy az ember vért hogyan tudja elfedni. Isten ezzel szemben más megoldást rendelt a bűn „elfedezésére” (כִּסָּה): a bűnbocsánatot (Zsolt 32,5). 27. vers: A LXX καὶ σὰρξ ἡμῶν ἐστιν-ről, a Vulgata *et caro nostra est*ről, azaz וְכַסֵּנוּ-ról beszél, vagyis mindkét fordítás megtoldja a szót egy ׀-val, ami a mondatot értelmesebbé teszi. Júda szavaiban felsejlik valami a későbbi *szerezd felebarátodat, mint magadat* (3Móz 19,18) törvényből. A כָּמוֹךָ (magadat) értelme is ez: *ő is (csak) olyan, mint te*. 28. vers: Keil szerint nem két különböző hagyományanyagról van szó, amikor a szöveg a kereskedőket midianitáknak (28a. 36) és ismaelitáknak (28b) említi, hanem arról, hogy a két népcsoportot gyakran összekeverték egymással. Nemcsak Ábrahám-tól való származásuk (16,15 és 25,2), hanem életvitelük, mindig változó lakóhelyük miatt hasonlítottak egymásra, s idegenek nehezen tudtak különbséget tenni közöttük.³⁸ Bír 8,22.24 is váltakozva említi őket. Különösen ott volt lehetőség a tévesztésre, ahol nem népcsoportként léptek fel, hanem ahol a foglalkozásuk, életmódjuk lett hangsúlyos, mint mostani igeversünkben is: אֲנָשִׁים מְדִיָּנִים סַחְרִים. Ilyen esetekben a midianita és ismaelita elnevezés szinte szinonimaként számított. Miként a „káánaánita” *Heinisch* szerint gyakran egyszerűen „kereskedőt” jelentett.³⁹ A rabszolgaár az „áru” korával, munkabírásával, (szak)ismereteivel függött össze, átlagosan 30 ezüstben volt megállapítva (2Móz 21,32). Ez megfelel nagyjából a Hammurabi Törvényben meghatározott rabszolgaárnak (116; 214; 252 [P] §).⁴⁰ Hús ezüstöt határoz meg 3Móz 27,2–8 az 5–20 év közötti ember kiváltási áráként. 29. vers: A ruha meg-

³⁷ A נִכְחַת־jelenése ladanum gyanta (bővebben ld. Knobel, August: *Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament. Die Genesis*. 2. Auflage Verlag von S. Hirzel Leipzig 1860, 292.), melyet a bodorrózsából (cistus) nyertek és idegerősítőnek, a későbbiekben illatos füstölőszernek használtak. Immunerősítő hatást is tulajdonítanak neki. *Holzinger* szerint (*i. m.* 225.) gyógyhatása mellett az egyiptomiak a halottak balsamozásához is használták. Második termék a מַצְרִי, a masztix gyanta vagy gileádi gyanta volt. A pistacia mutica gyantája keresett cikknek számított. Szintén használták balsamozáshoz, továbbá sebek gyógyítására (vö. Jer 8,22; 46,11). A harmadik termék a לֹט, masztix gyantában gazdag kérget jelent. Füstölőszerként, továbbá kenőcs alapanyagként és a gyógyászatban használták (*Holzinger: i. m. uo.*).

³⁸ Keil, Carl: *i. m.* 244.

³⁹ Heinisch, Paul: *Das Buch Genesis*. Die Heilige Schrift des Alten Testaments. Verlag von Peter Hanstein Bonn 1930, 348.

⁴⁰ Winckler, Hugo: *Die Gesetze Hammurabis König von Babylon*. J. C. Hinrich'sche Buchhandlung, Leipzig 1903.

szagatása gyász, bűnbánat vagy valami mély belső megrendülés jele volt. *Holzinger* szerint az ember bensőjének meghasadását fejezte ki. De a szokás kialakulásának eredeti, a későbbiekben feledett értelmében benne lehetett az is, hogy a halottak rontó ereje elől az itt maradók elrejtőzködjenek. 30. vers: A 30. versig két változat jelenlétét feltételezhetjük. Az egyik Ruben, a másik Júda (25b–28b) nevéhez kapcsolódik. A Ruben nevéhez kötődő anyag a 3. verstől kezdődik és az elbeszélés a 29–30. versben éri el a csúcst. Hogy mindkét rangidős testvér szóhoz jut, oka az lehet, hogy a szentíró ez által a legidősebb gyermek főségének súlyát, a családban elfoglalt státusát és tekintélyét aláhúzza. A 30. vers az E anyaga. Nem tud József pénzért való eladásáról, csak arról, hogy nincs ott, szemben a J-val, aki tudja, hogy hús ezüstért adták el (28). *Gesenius & Kautzsch* a mostani versünkben szereplő kérdést – **אֲנִי אֵנָה אֲנִיבָא** – *deliberativ kérdésnek* nevezi.⁴¹ A kérdés tartalma abban van, hogy miként tudok számot adni József eltűnéséről apám előtt? *Raschi* így értelmezi: *hova meneküljek atyám fájdalom elől?*⁴² 31. vers: A következőkben József testvérei tettének elfedezéséről olvasunk. Jákób is színre lép, akit mélyen érint József halálhíre. Aki nem válogatott módszerekben és eszközökben élete során, amikor valamit el akart érní, íme, most egy szörnyű csalás áldozata lett. A 31. vers nem részletezi, hogy ki volt az esemény vezéregyénisége. A többes szám azt fejezi ki, hogy mind egyetértettek azzal, ami ezután történik, akár tevőlegesen is részt vettek benne, akár nem. Itt már a jó szándékú ellenvetésnek – melyet az imént a két rangidős testvér, Ruben (21. skk.) és Júda (26. skk.) fogalmazott meg – nincs értelme. Elérkezett egy pillanat, amikor visszafordíthatatlanná váltak az események. Gyors egymásutánban következett minden: leöltek egy kecskebakot, vérébe mártották a gyűlöletet kiváltó ruhát. 32. vers: A versen belüli **שָׁלַח** és **בוֹא** egymást kizáró fogalmaknak látszanak: vagy *elküldték* (**שָׁלַח** pi.) a véres ruhát vagy *elvitték* (**בוֹא** hif.) atyjuknak. Egyik lehetséges magyarázat, hogy két hagyományanyag összedolgozásának a nyomainál vagyunk. Ám lehetséges a szövegben lévő ellentmondást feloldani úgy is, hogy a testvérek valakikkel *elküldték* a ruhát, s a követek *elvitték* azt. De elképzelhető-e, hogy nem a testvérek vitték el atyjuknak a véres ruhát, mint corpus delicti? A kérdést nem lehet megkerülni, fel is vetették a magyarázók. *Kálvin* úgy véli, kiválasztottak egy rabszolgát, aki nem tudott arról, ami valójában történt,⁴³ s őt küldték el. *Westermann* utal olyan magyarázatra, hogy létezne egy másik **שָׁלַח** gyök *eltépni* jelentéssel.⁴⁴ Ha ezt a némely zsidó magyarázók által is támogatott megoldást elfogadjuk, az ellentmondás eloszlik. Véleményem szerint egy praktikus magyarázat közelebb visz a megoldáshoz anélkül, hogy a források különbözőségére vagy egy **שָׁלַח** II. gyökre kellene gondolnunk. Jákób fiai nem hagyhatták a nyáját őrizetlenül a pusztaságban. Eldöntötték vagy kisorsolták, kik legyenek a nyájjal maradók, és kiknek jusson a népszerűtlen feladat, hogy Jákóbbal közöljék a szomorú hírt. A közlés mindenestre különös és hideg, amennyiben valóban Jákób fiai adták át a tépett-véres ruhát: **הַכְּתָנָת בְּנֵךְ הוּא אִם־לֹא** (*fiad [!] ruhája ez vagy nem?*). Ha a saját testvérük ruháját adták át, elvárható lenne a szóhasználatban az **אֶחָיוֹנוּ** (testvérünk). Ezzel a szóhasználattal azonban szavakban is testet ölt a közöttük lévő távolság (vö. Lk 15,30: *...ez a te fiad [!] megjött...*). 33. vers: Megrázó kép. Jákób felismerte József ruháját. Maga fogalmazza meg, hogy vadállat tépte szét Józsefet. A **טָרַף טָרַף** – inf. absolutus és a perfectum kifejezi a Józsefet ért esemény tartósságát,

⁴¹ Gesenius, W. & Kautzsch, E.: *i. m.* § 116 p.

⁴² **רַשִׁי עַל הַתּוֹרָה** *Raschis Penateuchkommentar* 104.

⁴³ Calvin, Johannes: *i. m.* 419.

⁴⁴ Westermann, Claus: *i. m.* 35.

kétséget kizáró bizonyosságát és immár megváltoztathatatlanságát.⁴⁵ 34. vers: Jákób gyászáról lényegre törően, röviden ad hírt igeversünk.⁴⁶ Megszaggatta a ruháját. A ruha a שמלה ujjatlan, vállra vetett köpenyszerű öltözetet, köntöst jelent,⁴⁷ a שק pedig gyászöltözetet, zsákruhát, amit a csupasz testre vettek fel. Anyaga valószínűleg kecskeszőr volt.⁴⁸ A מתנים duális főnév. Jelentése derék, csípő. A mondat e része így szól: *zsákruhát vett* (Új fordítás próbafejezete: *tekert*) a derekára. 35. vers: Jákób a gyászában nem volt egyedül, de a körülötte lévő vigasztalók bátorító szavai nem lehettek hitelesek. Büntetésül végig kellett nézniük atyjuk szenvedéseit. Westermann arra utal, hogy a vigasztalást kifejező נחם nem csupán abban merült ki, hogy vigasztaló szavakat mondtak, hanem egy alapvető változást szerettek volna elérni. Azt, hogy atyjuk hagyjon fel a gyással.⁴⁹ Jákób azonban ebben a helyzetben nem látta az élet értelmét. Haláláig gyászolni akart, illetve maga is meghalni szeretett volna. Ebben a megjegyzésben von Rad a keleti ember emelkedett hangvételét, pátoszát hallja.⁵⁰ Említődik versünkben a שאול fogalma, melynek azonban eredete nem tisztázott teljesen.⁵¹ 36. vers: Ennek a versnek az a funkciója, hogy összekesse a most tárgyalt fejezetben leírtakat a 39. fejezet eseményeivel. A 38. fejezetet később ideillesztett egységnek tartják. Versünk leírja azt is, hogy hova került József Egyiptomban. פוטיפר neve Holzinger szerint *Nap tulajdona, Nap ajándéka, Re ajándéka* jelentéssel fordítható.⁵² Peake is ekként értelmezi: *akit a Nap*

⁴⁵ Gesenius, W. & Kautzsch, E.: *i. m.* § 113 w.

⁴⁶ A gyász ideje a halálest napjával kezdődött és hét napig tartott (1Móz 50,10) vagy különleges alkalmakkor harminc napig (4Móz 20,29; 5Móz 34,8). Sírtak, földre ültek (Jób 2,13), hamut szórtak (Józ 7,6). Gyászruhát öltöttek (1Móz 37,34), siratóasszonyokat hívtak (Jer 9,17), siratóéneket énekeltek (2Sám 1,17), olykor pogányos szokás maradványaként ereiket felvágták (Jer 16,6), melyet azonban az ószövetségi törvény tiltott (3Móz 19,27–28; 21,5; 5Móz 14,1). Az elhunyt arcára borultak, megcsókolták (1Móz 50,1). A fejdíszt leoldották, hajukat és szakállukat lenyírták, szándalukat levetették (Ez 24,17), piszkos ruhában, mosdatlanul jártak (2Sám 19,24). Ld. Gallig, Kurt (hrsg.): *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*. 3. Aufl. VI. Band, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1962, 1000.

⁴⁷ Koehler, Ludwig & Baumgartner, Walter: *i. m.* 925.

⁴⁸ Uo. 929.

⁴⁹ Westermann, Claus: *i. m.* 36.

⁵⁰ von Rad, Gerhard: *i. m.* 310.

⁵¹ A Seolt földalatti helynek képzeltek, ahová az ember halála után „alászáll”. Jób 26,5 szerint a Seol a víz alatt van, Jób 11,8 pedig az éggel ellentétesnek mondja. Mint valami sírgödört képzeltek el (Jób 17,13 skk., Ézs 14,11 skk.). Ez a sírgödörhöz hasonlító képződmény a sötétség és a tenger kaotikus erőinek területén helyezkedett el (Zsolt 88,7). Babiloni szövegek úgy említik, hogy „olyan ország, ahonét nincsen visszatérés”. A halottak egymással sem érintkeznek, nincs halál utáni „vizontlátás”. Árnyéklélekként vannak ott a holtak és életük valamiképpen a földi élet homályos megfelelője. A királyok a Seolban is trónusukon ülnek (Ézs 19,9–10), Sámuel prófétán pedig rajta van a prófétai palástja (1Sám 28,14). A Seol Istentől távol van ugyan, de nincsen Isten hatalmán kívül. A Seol sötétséggel teljes (Jób 7,9–10); olyan, mint egy börtön, melyen ajtók és záruk vannak (Ézs 38,10; Jób 17,16). Olyan, mint egy tágas ország (Jób 10,21; Zsolt 88,13), melyen „Beliál vizei” folynak (Zsolt 18,5). Fontos igehely ebből a szempontból Zsolt 5,17. Az alvilág vizeivel küszködő, és halálos veszedelemben lévő zsolttáros imádsága és segélykérése az Ur mennyei palotájáig feljut.

A Seollal kapcsolatos képzetetről néhány forrásmű: Wächter, L.: שאול. In: Botterweck, G. Johannes & Ringgren, Helmer (hrsg.): *i. m.* 901. Wolff, Hans Walter: *Anthropologie des Alten Testaments*. 3. Aufl. Chr. Kaiser Verlag 1977, 150. (Pár éve magyarul is megjelent!) Jeremias, Alfred: *Hölle und Paradies bei den Babyloniern*. 2. Aufl. J. C. Hinrich'sche Buchhandlung, Leipzig 1903. Kozma Zsolt: A bűn és halál teológiája az Ószövetségben. In: *Református lelkésztonábbképző tanfolyam I.* Kolozsvári Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár 1984, 67. Kállay Kálmán: Az Ó-Testamentum felfogása a halál utáni életéről. Bibliai valástörténeti tanulmány. In: *Theologiai Szemle* 1926, 586–673., különösen a 626. laptól.

⁵² Holzinger, H.: *i. m.* 227. *Jirku* is ekként magyarázza. (In: Jirku, Anton: *i. m.* 72.)

*isten adott.*⁵³ A קָרִים eunuchot jelent (2Kir 20,18), de jelenthet udvari főembert is. Egyetérthetünk von Raddal abban, hogy az „eunuch” elnevezés igénkben valószínűleg nem szó szerint értendő.⁵⁴ Egyiptomban a háremek felügyelője lehetett házias ember, tehát nem kellett eunuchnak lennie. A קָרִים magas állami hivatal vezetőjét (is) jelentette. Kálvin is ekként értelmezi a kifejezést, midőn így tanít: *egy előkelő udvari hivatalnok címe ez, aminek kapcsán nem mint kímetszetre (heréltre) kell gondolnunk. Katonai hivatalnok volt, s mint ilyen, előkelő udvari ember.*⁵⁵ Még azt is megjegyzi a szöveg a hivataláról, hogy שֵׁר הַמַּבְחִים volt, amit hagyományosan a testőrség vezetőjének szoktunk fordítani. A מַבְחִים a Koehler & Baumgartner szótár szerint kettős jelentésű szó. Egyfelől mézáróst és szakácsot jelent. Olyan valakit, aki a felszolgálásban is részt vett; továbbá többes száma jelent testőr(sége)t, olyan embereket, akik az udvari személyzet számára végzett vágásokban részt vehettek, ott voltak a főzéskor és a felszolgáláskor.⁵⁶ Keil szerint – mindezekon kívül – *kivégzést vezető embert* jelent, aki a király által hozott halálos ítéleteket foganatosította (2Kir 25,8; Jer 39,9; 52,12).⁵⁷ A testőrség tágabb körű tevékenységet látott el, mint ahogyan azt általában megszoktuk. Heinisch szerint rendőri alakulatként is funkcionáltak.⁵⁸ Innen érthető, hogy vezetőjük dolga volt az állami börtön felügyelete.

A József-történetek célja

Fejezetünk összekapcsolja az előző fejezetekben leírt Ézsau–Jákób történetét a József-történetekkel. Közös mindegyikben, hogy lényegében családtörténeteket tartalmaznak. A családtörténetek bővelkednek széthúzásban, rivalizálásban, mi több, kis híján testvérgyilkosság is előfordult. Fejezetünkben feltűnő a két nagyobbik testvér – Ruben és Júda – szerepe, akik mintegy a többiek helyett, a család többi tagjainak képviselőként jártak el. Ez a funkció a 37. fejezetben még a család keretein belül marad, finoman mégis egy családon kívüli, családok fölötti differenciálódásra utal.⁵⁹ József álmai a királyság eljövendő intézményére mutatnak, amit ugyan Jákób és a fiai idegen jelenségként szemléltek. A szentíró a családtörténet tanulságaival a királyság intézményéről akar valamit elmondani. A királyságon belül előforduló jelenségek megalapozását a Jákób-történetekbe ágyazza. A királyság a családok számára valami félelmet ébresztő jelenség. A folytatásban benne rejlik, hogy a lázadás valahol a testvér elleni bűn, ami sérti nemcsak azt, aki ellen a lázadás irányul, hanem szenved tőle az ő is, akiről mindenikük neveztetik. A hatalommal való szembeszegülésnek nem a hatalommal bíró lesz csupán az elszenvetője, hanem az egész közösség együtt. Fejezetünk további

⁵³ Peake, Arthur S.: *A Commentary on the Bible*. London: T. C. & E. C. Jack LTD., 35 Paternoster Row, E. C. and Edinburgh 1923, 162.

⁵⁴ von Rad, Gerhard: *i. m.* 311.

⁵⁵ Calvin, Johannes: *i. m.* 420.

⁵⁶ Koehler, Ludwig & Baumgartner, Walter: *i. m.* 346. A שֵׁר הַמַּבְחִים-t olyan embernek kell elképzelnünk, aki az uralkodó teljes biztonságáért felelt. Ebbe beletartozott az uralkodó teljes védelmének a biztosítása: a mai értelemben vett testőri feladatokon kívül az is, hogy megfelelő minőségű étel feldolgozásából származó étel kerüljön a fáraó asztalára, és az étel elkészítésekor se történhessen semmi (pl. mérgezés), ami a fáraó biztonságát veszélyeztethetné.

⁵⁷ Keil, Carl: *i. m.* 245.

⁵⁸ Heinisch, Paul: *i. m.* 351.

⁵⁹ Westermann, Claus: *i. m.* 37.

folytatása azt mutatja, hogy a családtörténet – ki nem mondottan a néptörténet is majd – továbbmegy az ilyen drámai megtorpanások után is.

A testvérek kibékülnek egymással. Ez a másik fontos mondanivaló, amit az elbeszélés megfogalmaz, a szentíró a maga korában Izráelnek ezt kínálhatta. *Grüsemann* úgy fogalmaz, hogy a megoldás József kiemelt uralkodói szerepe elismerésének bázisán nyugszik.⁶⁰ Amit mostani fejezetünkben elutasítottak, azt a József-történetek végén elfogadják mind úgy, hogy az a javukat szolgálja. Amit a királyságról rejtetten a történet elmond, alapjaiban különbözik az Izráellel kortárs népek királyságról szóló felfogásától. Ott a király isten. Közvetítő személyiség az istenek és az emberek között. Itt ember. Mí több, testvér. כִּי־אָחִינוּ בְּשָׂרֵנוּ הוּא – azaz – ahogy a Jeruzsálemi Biblia fordítja – mégis csak a mi testvériünk és testiünk (búsunk) ő (27). Fejezetünknek a hatalomhoz való viszonyulás tisztázása a célja. Megtalálhatók benne – és a további József-történetekben – azok a kifejezések, amelyek a királysággal kapcsolatban gyakran előfordulnak.⁶¹ Ez bizonyára nem lehet véletlen. 1Móz 37 ezen a ponton megáll, a hatalom kérdésének értelmezésében a József-történetek folytatásában továbbmegy és kibomlik, majd a próféták, Jézus és az apostolok bizonyágtételén – Róma 13. fejezetén is – a Jelenések könyve mennyei Jeruzsáleméig ível, amikor a vízből feltörő fenevad (Jel 13) is legyőzött már.

Irodalmi szemelvények

Goethe önéletrírásában, a *Dichtung und Wahrheit* negyedik részében megemlíti Józsefet, mint a *szenvedélyes házastársi szerelem gyermekét*. *Herder* hatására vette kezébe a Bibliát és kezdte alaposan tanulmányozni. Azt mondja róla:

„Nyugodtan és világosan jelenik meg előttünk, és maga prófétál saját kiválóságairól, melyek családjá fölé emelik. Testvérei szerencsétlenségbe taszítják, állhatatosan és tisztességgel megmarad a rabszolgaságban, ellenáll a legveszedelmesebb kísértéseknek, jövendölésével megmenti magát, majd érdemei alapján nagy méltóságra emelik. Előbb egy hatalmas birodalomban mutatkozik, aztán az övéi számára lesz segítség és hasznos. József nyugalma és nagysága hasonlít dédapjára, Ábrahámra, csendességben és megadásban a nagyapjára, Izsákra. Atyjától örökölt üzleti érzékét nagyban művelte: ez már nem a nyájról szól, melyet apósának vagy saját magának szerez, hanem népekről, melyeknek minden

⁶⁰ *Grüsemann, Frank: i. m. 147.*

⁶¹ Néhányat – egyáltalán nem a teljesség igényével – megemlítek közülük: *meghajolni* – שָׁחָה (1Móz 37,7,9), *leborúlni* – נָפַל (1Móz 44,14; 50,18), *föld, ország* – אֶרֶץ (1Móz 37,10), *békesség, jólét* – שְׁלוֹם (1Móz 37,4), *királyként uralkodni* – נָלַךְ (1Móz 37,8), *hatalommal bírónak lenni, uralkodni* – מָשַׁל (1Móz 37,8), *királyi öltözet* – כְּתוֹנֵת פְּטִים (1Móz 37,3), *úr (mint megszólítás)* – אָדֹן (1Móz 42,10; 44,8 stb.) stb. József személye Izráel későbbi történetére nézve két irányba mutat. Izráel legelső (Saul) és legnagyobb (Dávid) királya irányába. József elment a testvéreit megkeresni (בָּקַשׁ 37,16) és királyságot talált. Izráel első királya is egy nagy keresésben volt – atyja szamarait kereste (בָּקַשׁ 1Sám 9,3) –, mígnem ő is királyságot talált. Dávid is egy nagy kereséssel tűnik a szemünk elé, amikor – úgy, mint József – atyja kérésére elindult, hogy hírt vigyen a testvéreiről (1Sám 17,17). Saul a legkisebb volt. Úgy, mint benjaminita (1Sám 9,21; 10,21). A legkisebb gyermeknek (1Sám 17,14) szólt a megbízatás Dávid esetében is, mint a József-történetben. Vajon teljesen véletlen lehet-e, hogy a királysággal kapcsolatos szóhasználat, valamint Izráel első (Saul), s emellett a legnagyobb (Dávid) királya megválasztásának a körülményeiben is ugyanazok a motívumok bukkannak elő? A József-történet végleges leírásakor és egybeszerkesztésekor a királyság már időszerű államforma volt. Ezek az apró motívumok segítettek az értelmezésben.

javait egy király számára szerzi meg. Ez a természetes elbeszélés rendkívül kecses, csakhogy túl rövidnek tűnik, és az ember késztetést érez arra, hogy részleteiben megfesse. Bibliái, csupán körvonalazott jellemeknek és helyzeteknek az ilyen jellegű ábrázolása a németekétől sem idegen már. [...] József történetének feldolgozása régi vágyam volt, ám a forma tekintetében nem jutottam vele dűlőre. Különösen abban a versformában nem voltam gyakorlott, ami ehhez a témához illett volna. [...] Karaktereket kerestem, hogy körülhatároljam és ábrázoljam őket, hogy bizonyosságok és epizódok bekapcsolása által a régi, egyszerű történetet új és önálló művé alkossam.”⁶²

Könyve címlapján görög nyelvű szöveg áll:

‘Ο μὴ δαρεῖς ἄνθρωπος οὐ παιδεύεται – *az az ember, akit még nem nyúztak meg, nem nevelkedik (fel)*. A mondat akár a József-történetek mottója is lehetne.

Az irodalom köréből a Nobel-díjas Thomas Mann: *József és testvérei* című, 1933–1943 között megjelent tetralógiája adhat segítséget attól függően, hogy az igehirdetésben milyen irányba indulunk el. Goethe hatására kezdett a mű megírásához 1926-ban egy palesztinai utat követően. Goethe önéletírásában a *Dichtung und Wahrheit* mondata adta a motivációt az íráshoz: *Höchst anmutig ist diese natürliche Erzählung, nur scheint sie zu kurz und man fühlt sich berufen, sie ins einzelne auszumalen.* (Ez a természetes elbeszélés rendkívül kecses, csakhogy túl rövidnek tűnik, és az ember késztetést érez arra, hogy részleteiben megfesse.)

Részlet Thomas Mann regényéből:

„Szegény testvérek! Mit kellett kiállaniok, amíg kétségbeesésükben az atya bárányára kezét emeltek, és valósággal a verembe vetették! Milyen helyzetbe kerültek ezáltal – nem is szólva a magáéról, amely természetesen reménytelen volt, amint borzongva ismerte föl. Merthogy befogná a száját, és nem árulna el mindent az atyának, ha visszaadná neki, azt sohasem tudná elhittetni velük, mivel önmaga sem hitte el – így hát a veremben kell őt hagyniok, hogy ott pusztuljon, nem lehetett más választásuk. Ezt belátta, és annál csodálatosabbnak látszik, hogy a borzadály tulajdon sorsa miatt megfért lelkében a részvétellel gyilkosai iránt. Ám így volt mégis. József pontosan tudta, s amint ott ült a kút fenekén, nyíltan és becsületesen megvallotta maga előtt, hogy az a szemtelen ‘föltetés’, amely szerint élt, olyan játék volt, amiben maga sem hitt, nem is hihetett komolyan, s hogy – másról nem is szólva – sohasem lett volna szabad álmairól beszélni testvéreinek – lehetetlen viselkedés volt ez és minden illemet megcsúfolóan tapintatlan. Hogy ez volt, arról magában s titkon, amint most belátta, teljesen tisztában volt mindenkor s abban a pillanatban is, amikor a tapintatlanságot elkövette – és mégis elkövette. Miért? Ellenállhatatlanul ingerelte a vágy, hogy így tegyen: így kellett tennie, mert Isten már olyannak alkotta, hogy így tegyen, mert vele és általa mintegy az volt a szándéka, egyszóval, mert Józsefnek a verembe kellett jutnia – és kerekén megmondva, oda is akart jutni. Mi célból? Azt maga sem tudta. Minden jel szerint azért, hogy ott vesszen. De lényegében József nem hitte ezt. Tudata mélyén meg volt róla győződve, hogy Isten mélyebbre lát a verem mélyénél, hogy mint mindig, most is nagy jelentőségű szándéka van, és valamely távoljövöbeni célt követ, melynek szolgálatában neki, Józsefnek a testvéreket a végsőkre kellett kényszerítenie.”⁶³ A jövő áldozatai voltak, és

⁶² *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit von Goethe.* Erster Theil, in der J. G. Gothaischen Buchhandlung Tübingen 1811, 328.

⁶³ Kiemelés tőlem: FF.

ezért sajnálta őket, akármilyen rosszul járt ugyanakkor maga is. A boldogtalanok most majd elküldik a ruhát az atyának, miután megforgatták a gödölye véreben az övé helyett, és Jákób összeesik. Erre a gondolatra ösztönösen föl akart szökkeni, hogy megvédelmezze atyját a látványtól – természetesen csak azt érte el, hogy állati harapásként belémaró fájdalommal visszaruskadt a kút falához köteleibeiben, és ismét sírni kezdett. Sajnos, volt ideje rá, hogy sírjon, hogy megízlelje az aggodalom, a bánat és részvét ízét, és kétségbeesve élete miatt, titkon mégis higgyn Isten üdvösen bölcs jövendő céljaiban.”⁶⁴

Csak címszavakban szabadjon néhány, az igehirdetéshez esetlegesen felhasználható irodalmi szemelvényre emlékeztetni: Hajnal Anna: *József*; Székely Magda: *József*; Fodor József: *József éneke a gödörben*; Balla Zsófia: *Putifár felesége*; Vasvári István: *József mondja*; Weöres Sándor: *Józsefet eladják testvérei*. Ennek az utóbbi versnek egy részlete így hangzik:

Ül gaz-fölverte kútban, dobva mélybe
az áldozat tenger időn keresztül,
mozdulatlan arcán csak Ráchel éke,
hosszú, sötét szempilla-íve rezdül,
kerek kőfalban, életből kivetve,
szemfedő éj-pilláiba temetve.

Történt ekkor, hogy vonult Gileádból
midianita kalmár-karaván.
Elől két könnyű háta-kanca táncol
s a védelmező harcosok után
féltucat súlyos, szívós dromedár
s vagy kétszer annyi öszvér és szamár.

Rabszolgákat hajtottak Micraimba
s kelmét cipeltek, útjuk erre vitt.
Szólt Júda: „Elemésztünk mi haszna
atyánk fiát, s titkolni csontjait?
Megtudnák. Inkább adjuk el ezeknek.”
Alkudtak és húsz ezüst pénzt szereztek.

Bucsuzóul oktatták Józsefet,
eztán szerény, istenfélő legyen,
egy-egy tanácsot mind belé-vetett,
sorra csókolták valamennyien:
így lett előrehulló árnya annak,
kit majdan megcsókolnak és eladnak.

⁶⁴ Mann, Thomas: *József és testvérei*. Első kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest 1975, 459. (Ötödik fejezet utolsó része: A veremben.)

Képzőművészeti szemelvények

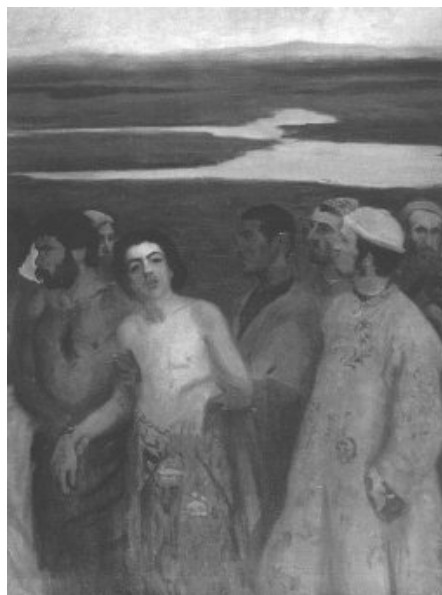
A dombormű a Lateráni Bazilika főhajóját díszíti. A bazilika főhajójának egyik oldalán ószövetségi jeleneteket lehet látni, melyek az ígéretek szimbolizálják.

Velük szemben az újszövetségi megfelelőjüket, melyek a beteljesedést formázzák meg. A cethal gyomrából kiszabaduló Jónás ellenpárja a feltámadott Jézus. A Vörös-tengeri szabadulás szintén a feltámadás előképe. De nem Jézus feltámadásáé, hanem azoké, akik igazakká nyilvánítottak.

A harmadik párhuzam József-re vonatkozik, akit eladtak a testvérei ismaelita kereskedőknek. Ellenpárja a beteljesedés oldalán Jézus, akit Júdás harminc ezüstért átadott a katonáknak. Ezután még a Mória-hegyi jelenet látható, mely a golgotai jelenet előképe, majd végül a Paradicsomból való kiűzetés látható, vele szemben pedig a mennyország kapuját megnyitó Krisztus.

Ferenczy Károly: *Józsefet eladják testvérei* című festménye a legismertebb ebben a témában. A szecesszió célkitűzése volt szilárd életértékek megfogalmazása szóban, képen. Ferenczynek ez az alkotása is ezt a célkitűzést példázza. József világos színnel megfestett alakja kiemelkedik a sötét háttérből, mintegy magára irányítva a figyelmet. Az alakja törékenynek, gyengének látszik. Egyedül ő tekint másfelé a mellette és mögötte lévő kereskedőkhöz képest. A többiek egymásra néznek, miközben beszélgetnek. József tekintete felfelé irányul. Az erőtlenség nagy esélyét a felfelé irányuló tekintet képében így festette meg a művész. Minden törékenysége ellenére egyedül az ő alakjában van valami dinamizmus. A kereskedők testtartása, a háttérben látható víz mind a mozdulatlan-ságot sugározza. Egyedül József testtartásában sejlik fel valami, ami a statikusságot megtöri. Ez a hit lényege. Továbbá minden erőtlenség ellenére. Alsótestén a tarka ruha maradványai látszanak, felsőteste csupasz. Jól kifejezi a múlt és a jelen közötti ellentétet. Eddig a tarka ruha által volt valaki, most azál-

tal lehet valaki, hogy egészen senkivé lett. Úgy, ahogy Pál apostol írja: *de Isten kegyelme által vagytok, ami vagytok* (1Kor 15,10).

Ismeretlen, 20. századi festő alkotása a fent látható kép. Címe: *Józsefet eladják testvérei*. A kép eszmei középpontjában József áll. Nagyon törekszen, elesetten. Nálánál majdnem mindenki nagyobb. A háttérben lévő állatok is szinte részvétellel tekintenek a helyzetre. Emberi tulajdonságot hordoznak. Olyat, amelyet a képen látható emberalakok nem jelenítenek meg. Belőlük hiányzik a részvétel.

Pekárovics Zoltán baloldali képének címe: *Józsefet kútba dobják testvérei*. A kép nem ciszternát, hanem nálunk is ismert, felépítménnyel rendelkező hagyományos ásott kutat ábrázol, melynek vizét azáltal biztosították, hogy az első vízrétegig leástak. A képen a kútkáva kőből rakott. A kép a testvérek kegyetlenségére helyezi a hangsúlyt. Ha valakit fejfelé dobhatnak be egy ciszternába, szinte bizonyos, hogy meghal. A testvérek ruhája ellentétes mintázatú, mert minden ember külön személyiség. Itt mégis nagy az egyetértés. A különböző gondolkodású emberek akarata egy, amikor József eltüntetéséről van szó.

A másik kép címe: *Józsefet eladják testvérei*. József a legkisebb. Testtartása a rabszolgáé. Mint aki beletörődött a sorsába, most ő hajol meg a hatalommal bírók előtt, s ez itt már szinte állandósult testtartásává lett. A képet nem lehet az összefüggéséből kiragadva értelmezni, mert egy kompozíciósorozatnak a része. Eljön majd az idő, amikor József lesz a legnagyobb. Mindkét képen az ellentétek játéka látszik. Az elsőn élet-halál; a testvérek egy másik testvér ellen stb. A másodikon: hatalommal bírók és rab-

Józsefet kútba dobják testvérei

Józsefet eladják testvérei - Pekárovics Zoltán

szolga; szabadok kontra fogoly stb. Az ellentétet a kép elkészítésekor használt technika fekete-fehér kontrasztja is hangsúlyozza.

Prédikációvázlat

Hol van itt Isten? Van róla ebben a fejezetben szó egyáltalán? Ha figyelmesen végigolvassuk, rájövünk, ez olyan fejezete a Szentírásnak, amelyben egyetlen szóval sincs megemlítve, hogy Isten létezik. Olyan a 1Móz 37 a 1Móz-ben, mint a Bibliában az Eszter könyve. Abban sincs említés Istenről, kivéve egy halvány utalástól (Eszter 4,14).⁶⁵

⁶⁵ Bővebben ld.: Kis bevezetéstán Eszter Könyvéhez. In: *Theológiai Szemle*, Új Folyam XL. 1997. 6. szám, 326–330. E tanulmányomban utalás történik Mózes-, József- és az Eszter-történetek rokonságára, hasonlóságára. Különösképpen Eszter történetének több motívuma lelhető fel a Mózes-történetekben (részletesebben ld. a Theol. Szemlében). Ha a József-történetet és Eszter történetét alapvető vázára szűkítjük, több hasonlóságot is kimutathatunk, melyek a Mózes-történethez pontosan találnak. Egy zsidó ember idegen uralkodó udvarában magas pozícióban van. A magas pozíció elnyerése az adott történelmi helyzetben nem természetes egyik esetben sem: Mózes kegyvesztett menekülő, József rabszolga idegen országban, Eszter a deportált zsidók egyike. Honfitársai bajban vannak, de ő megszabadítja őket. Józsefet csak a trón választotta el a fáraótól (1Móz 41,40), Eszter szintén nagy hatalommal bíró személy lett. Hámánnal szemben is érvényesíteni tudta a szándékát. József és Eszter a hatalmát népéért használta, miként Istentől kapott megbízatását Mózes is. Ez az Isten hatalmára való finom utalás Isten inkognitós jelenlétét fejezi ki. Ugyanaz a szabadtó Isten van jelen az exodus-történetben, mint a József-történetekben vagy a perzsa király udvarában. Az exodus-történetben mindenki számára nyilvánvaló módon, a másik kettőben rejtetten, inkognitóban: a hit számára. E tekintetben a József-történetek és az Eszter-történet azonos. Ha időrendbe helyezük az eseményeket, így vázolhatjuk: A József-történetekben – különösen 1Móz 37-ben – az Istennel való közösség *praambulumát* találjuk. Olyan, mint egy monumentális zenei mű nyitánya. Sejteti, ami következik, de a sejtésben olyan finom utalások rejtőznek, melyek a későbbiekben felerősödnek és önálló motívummá, meghatározó dallammá lesznek. Az exodus-történet az *explicatio*, mely érthetővé teszi azt, ami elébb még csak sejtés volt. Isten hatalmát szemmel láthatóvá és megkérdőjelezhetlenné teszi, ami az emberből hódolatot vált ki, nagycsaládok laza szövetségéből népet formál, az eseményből ünnepet fundál. Végül pedig az Eszter-történet a *hit látására* bírta, hogy aki olvassa, fedezze fel az eseményekben Isten inkognitós hatalmát akkor is, ha a dolgok alakulása nincs direkt módon Isten nevéhez kötve.

1Móz 37 és Eszter könyve az egyház számára ugyanazt jelenti, mint amit a festészet számára Rembrandt, a zene számára Beethoven művészete. Mindegyikre jellemző bizonyos értelemben a rejtettség, a titokzatosság, az *inkognitó*. Beethoven a titokzatos, az elrejtett, abból a szempontból, hogy nem mindig szakítható ki, mi következik. Jellemző rá a váratlanság, a kontrasztok; viharos dühkitörések, majd lágy piánissimók. Megvan nála a bevett szonátaforma, a műfaj él, de a formát mégis egészen átdolgozza. Rembrandt művészetében találjuk ezt a kettősséget, hogy műveit kis méretük ellenére is a monumentalitás jellemzi. A súlyosnak ható formák ábrázolása még kemény, a képek fő tónusa zöldes-szürke, és az ábrázolás élettelségét erőteljes fény-árnyék ellentét fokozza. Rembrandt az, aki képeiben egyszerre kinyilatkoztat és elrejt. Ezt a végtelen paradoxont kétféle eszközzel jelentette meg. Először is azzal, hogy a *fényt* és a *sötétet* ebben a sajátos formában ő festette meg először. Ez tehát az ő inkognitós művészetének a *technikai* oldala. Másfelől pedig a *szimbólumok* által, melyeket kellő bibliai, zsidó műveltség nélkül megérteni sem lehet. Csak néhányat hadd említsünk a jól ismert *Hazatérés* című festményéből.

A fiát visszafogadó atya arcának egyik felét letakarva egy markáns férfarcot találunk, mert igaz, amit a zsoltáros mond: *amilyen irgalmas az apa fiaiboz, olyan irgalmas az Úr az istenfélőkhez* (103,15). Az atyát ábrázoló alak arcának másik fele egy törékeny női arcot mutat, mert az előbbi ige igazságát nem csorbítja Tritó-Ezsaiás gondolata: *ahogyan az anya vigasztalja fiát, úgy vigasztallak én titeket* (66,13). Az arcot a maga egészében szemlélve mégis tökéletes az összehatás. Isten személyében együtt van, amit mi atyai szeretetként és édesanyai vigasztalásként tapasztalunk. A férfialak egyik keze egy markáns férfikéz, míg a másik egy törékeny női kéz. A visszatérő fiú fejét az atya ölére hajta fogja át. Merészség-e az őszövetségi □□□ főnévi (anyaméh) és igei (irgalmazni) formájára gondolnunk, amikor a visszatérő gyermek atyja (és anyja!) *ölére* (!) hajta a fejét? A visszatérő fiú feje, haja olyan pihés, mint egy újszülött gyermeké. Lábáról leest a szandál. Németalföldön a halál beállta után lehúzták az illető lábbelijét. A leestet lábbeli a tékozló fiú meghalá-

Ezzel együtt igaz, amit Goethétől Thomas Mannig mondanak, hogy ez a fejezet az egész emberiség egyik legszebb elbeszélése. Ám mégis égető kérdés marad továbbra is, hogy hol van itt Isten? Jelen van egyáltalán? Ez a fejezet azért fontos nekünk, mert Isten feleletet ad általa, hogy azokban a dolgokban, eseményekben, amelyekben ő nem lehet jelen az életünkben – mert szándékosan kihagytuk vagy jelenlétét nem vettük észre, esetleg a dolgainkat végérvényesen elrontottuk –, ő hol foglal helyet, miképpen viszonyul hozzájuk. Van-e olyan helyzet, idő- és életterület, amelyben Isten nincs jelen, vagy kimaradhat belőle? Egyfelől azt a választ kapjuk erre a kérdésünkre, hogy Isten ilyenkor *rejtetten (1)* van jelen. Másfelől pedig azt találjuk, hogy ez az ő inkognitós jelenléte az *elrontott dolgaink ellenére (2)* is érvényesül, vállal bennünket.

1. *Rejtetten*

Igénk alapján Isten első válasza a kérdésre, hogy ő akkor rejtetten van jelen. Egy időre Isten elrejtettségben volt jelen ebben a fejezetben. Rejtetten, szinte észrevétlenül, de jelen volt az események mögött, minden szóban és minden történésben. Isten jelen szokott lenni akkor is, amikor nem beszélünk róla vagy nem utalnak az események közvetlenül a jelenlétére. A történetet egy nagy emberi nyomorúság előzi meg. Egy szülőnek a nyomorúsága, amely olyan emberekkel, mint mi, akik emberekkel foglalkozunk, kétszeresen is megtörténhet. József édesapja, Jákób súlyos nevelési hibát követett el. Idős korában született fiát, Józsefet jobban szerette, mint a többi gyermekét. Ez nem helyes, ha szülőként vagy bármilyen életterületen kivételezünk valakivel. A legnagyobb dolog a világon, hogy minden körülmények között tudhatjuk: egyetlen egy valaki nem tévedett még nevelés terén és az emberekkel való bánás tekintetében. Erről a valakiről neveztetünk mi evangélium szerint reformált egyháznak, gyülekezetnek. Rajta kívül mindenki vét hibát. Nem csoda, ha József testvéreiben felforrott a vér, amikor az álmairól beszélt nekik. Az ilyen álmok hamar felkavarják az ember kedélyét. Isten mégis ott volt ezekben a zűrzavaros eseményekben. Ha az események számunkra is ismert vége felől nézzük a történetet, látjuk, hogy Isten ott volt bennük rejtetten. Ő kezdte el kiemelni és nagyra tenni Józsefet. Isten már készítgette a jövődőt, hogy Józsefből nagy ember lesz. De jó lenne tudni ezt mindenkor, amikor nem jönnek össze a dolgok sem a családban, sem az egyházban. Isten jövődőt készít az elvettetésekből is. Jelen van akkor is, amikor csak az események pörgését érezzük, amikor úgy véljük, hogy tehetetlenek vagyunk azzal szemben, ami körülöttünk történik. Ezt a tételt legjobban Jézus személyén keresztül érthetjük meg. Nem volt annál nagyobb elvettetés a

---

sát, atya-nélküliségét jelenti, egy szóval az óemberét. Az újszülött gyermekére emlékeztető haj pedig az újjászületését stb. Az atya (és anya) ölébe hajtott fej az isteni irtalmasságra utal Rembrandtnál, egészen Ézs 49,15 értelmében.

Ez az ő elrejtettségének *eszméi* oldala. A költészetben Arany János művészete tartozik ide. Neki nincsenek istenes versei, mint Adynak vagy Pilinszkynek, de egész költészetét át-, meg áthatja a mély kálvinista istenhit. Ravasz László írja ezzel összefüggésben Arany Jánosról: „...A Heidelbergi Kátét, a Helvetica Confessiot, a dordrechti zsinat végzéseit verseiben nem lehet megtalálni, de ha valakiben megjelenik a magyar kálvinizmus egyszerűsége, méltósága, erkölcsi tisztasága, szemérmessége és önérzete; ha valakiben megésményül a magyar református gazda életstílusa; ha valaki világot teremt, amely szemléltető kép a kálvinizmus alapvető igazságaihoz és lelki ökonómiájához: az a valaki Arany János, a Biblián, zsoltáron nőtt parasztfiú, akiben Rembrandt és Beethoven lelke ölelkezik, mint két összefolyó és egymást villámmal termékenyítő fellegróriás.” (In: *Korbán*. II., Franklin-Társulat Budapest 1941, 442)

világon, mint amikor Jézus, Isten egyszülött Fia meghalt. Isten akkor készítette számunkra a leginkább jövődönket.

2. Elrontott dolgaink ellenére

Isten ezekben is jelen van. Az ilyen titkokat az ember nem érti. Nem szeretjük, ha másnak valamiben több adatott, mint nekünk. Mások adományainak elfogadásához, azoknak örülni, emelkedett lélek kell. Józsefnek a közvetlen környezetében irigyei támadtak. Ezen nem kell meghökkenni. Mindenütt vannak ilyenek. Ez bűn. A dolog súlyát azonban növeli, hogy itt testvérek irigységéről van szó. Lám, a legszűkebb körben sincs minden mindig rendben. Ez mindig különösen is fájó. Jeremiást egyszer a prédikációi miatt egy kiszáradófélben lévő ciszternába vetették (Jer 38). Nem idegenek, hanem a saját fajtája. Jézusról is ezt olvassuk egy helyen: *Az övéi közé jöve, de az övéi nem fogadják be* (Jn 1,11). Józsefet íme, eladták a testvérei. Megbotránkoztató. Mielőtt hirtelen ítélnék, vegyünk észre, nem vagyunk sokkal különbek. Hamar el tudjuk adni egymás becsületét is. Ez mindig akkor következik be, amikor a magunk hibáját nem látjuk. Albert Speer, Hitler egyik minisztere mondta, aki a hatalmas építkezésekért volt felelős: „Kérem, én építész vagyok. Feladatom kizárólag technikai és gazdasági jellegű volt.”⁶⁶ Ábrahám, Izsák és Jákób Istene előtt nem fog sikerülni nekünk sem a felelőség specializálódása mögé bújni. Ami egy adott korszakban történik, az mindnyájunkat érint. Nem mondhatjuk, én építész, tanár vagy lelkész vagyok. Isten ez ige alapján a felelőségünket szeretné ébresztgetni egymásért. Jákób megtört. Meghalni vágyott. Isten azonban Jákób nagy gyászában és vigasztalhatatlanságában is látta, hogy van még jövődő a megtört szívű apa számára. Boldog ember az, aki a legnagyobb veszteségek és csalódások közepette is hiszi, hogy Isten jövődőt készít. Jákób számára a jövődő a későbbi találkozásban, számunkra pedig Krisztusban van.

Felhasznált irodalom

- Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit von Goethe.* Erster Theil, in der J. G. Gothaischen Buchhandlung, Tübingen 1811.
- Aalders, G. Ch.: *Het boek Genesis. Korte verklaring der Heilige Schrift.* Derde deel. J. H. Kok Kampen 1985.
- Bartha Tibor (szerk): *Keresztyén Bibliai Lexikon.* Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1993.
- Barth, Karl: *Kirchliche Dogmatik.* Die Lehre von der Versöhnung. IV/1. Evangelischer Verlag AG. Zollikon, Zürich 1953.
- Botterweck, G. Johannes & Ringgren, Helmer (hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament.* Band VII. Verlag W. Kohlhammer Stuttgart, Berlin, Köln 1993.
- Calvin, Johannes: *Auslegung der Heiligen Schrift in deutscher Übersetzung.* 1. Band. Das erste Buch Mose. Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins Neukirchen Kreis Moers, é. n.
- Grüsemann, Frank: *Der Widerstand gegen das Königtum. Die antiköniglichen Texte des Alten Testaments und der Kampf um den früheren israelitischen Staat.* Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 49. Neukirchener Verlag 1978.
- Keil, Carl: *Biblischer Commentar über das Alte Testament.* Hrsg. C. F. Keil und Franz Delitzsch. Erster Band. Genesis und Exodus. Dörfling und Franke, Leipzig 1861.

⁶⁶ Walther Lüthi idézi, in: Lüthi, Walther: *Jakob. 1. Mose. Kapitel 25 bis 50.* Friedrich Reinhardt Verlag Basel 1968, 160.

- Koehler, Ludwig & Baumgartner, Walter: *Lexicon in Veteris Testamenti libros*. E. J. Brill Leiden 1958.
- Lüthi, Walther: *Jakob. 1. Mose. Kapitel 25 bis 50*. Friedrich Reinhardt Verlag, Basel 1968.
- Galling, Kurt (hrsg.): *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*. 3. Aufl. VI. Band, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1962.
- Gesenius, W. & Kautzsch, E.: *Hebräische Grammatik*. 27. Aufl., Verlag von F. C. W. Vogel, Leipzig 1902.
- Haag, Herbert: *Bibel-Lexikon*. Beninger Verlag 1968.
- Heinisch, Paul: *Das Buch Genesis*. Die Heilige Schrift des Alten Testaments. Verlag von Peter Hanstein, Bonn 1930.
- Holzinger, H.: *Genesis. Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament*. Hrsg. Karl Marti. Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Freiburg i. B., Leipzig und Tübingen 1898.
- Jeremias, Alfred: *Hölle und Paradies bei den Babyloniern*. 2. Aufl. J. C. Hinrich'sche Buchhandlung, Leipzig 1903.
- Jirku, Anton: *Altorientalischer Kommentar zum Alten Testament*. A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung Dr. Werner Scholl, Leipzig – Erlangen 1923.
- Kautzsch, E.: *Die Heilige Schrift des Alten Testaments*. Band I., 3. Aufl. Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1909.
- Kállay Kálmán: Az Ó-Testamentom felfogása a halál utáni életéről. Bibliai vallástörténeti tanulmány. In: *Theologiai Szemle* 1926.
- Kozma Zsolt: A bűn és halál teológiája az Ószövetségben. In: *Református lelkésztozábbképző tanfolyam I*. Kolozsvári Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár 1984.
- Knobel, August: *Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament. Die Genesis*. 2. Auflage Verlag von S. Hirzel, Leipzig 1860.
- Mann, Thomas: *József és testvérei*. Első kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest 1975.
- על התורה רש"י *Raschis Pentateuchkommentar*. Vollständig ins Deutsche übertragen und mit einer Einleitung versehen von Rabb. Dr. Selig Bamberger. 2. Aufl. Verlag von George Kramer (Hebräische Buchhandlung), Hamburg 1928.
- Peake, Arthur S.: *A Commentary on the Bible*. London: T. C. & E. C. Jack LTD, 35 Paternoster Row, E. C. and Edinburgh 1923.
- Ravasz László: *Korbán*. II. Franklin-Társulat, Budapest 1941.
- Sarna, Nahum M.: *The JPS Torah Commentary, Genesis בראשית* – elektronikus könyvtár.
- Skinner, John: *A Critical and Exegetical Commentary on Genesis*. Scribner, New York 1910.
- von Rad, Gerhard: *Das erste Buch Mose. Das Alte Testament Deutsch*. Evangelische Verlagsanstalt Berlin, é. n.
- Westermann, Claus: *Genesis. 3. Teilband. Genesis 37–50*. Biblischer Kommentar Altes Testament. 2. Auflage, Neukirchener Verlag 1992, 26. Keil, Carl: *Biblischer Kommentar über das Alte Testament. Genesis – Exodus*. Dörfling und Franke, Leipzig 1861.
- Wolff, Hans Walter: *Anthropologie des Alten Testaments*. 3. Aufl. Chr. Kaiser Verlag 1977.